

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
ОДБОР ЗА ОНОМАСТИКУ

ОНОМАТОЛОШКИ
ПРИЛОЗИ
XXIV

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности, од 26. децембра 2017. године, на основу реферата Александра Лома, редовног члана САНУ, Слободана Реметића, редовног члана АНУРС, и др Јованке Радић, научног саветника у Институту за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Александар Лома, редовни члан САНУ, проф. др Мато Пижурица, др Јованка Радић, научни саветник у Институту за српски језик САНУ (секретар Уређивачког одбора), Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, и проф. др Љиљана Црепајац

Главни уредник
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

БЕОГРАД
2017

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

НА ИМЕНОСЛОВНИМ ВРЕЛИМА VII Осврт на нова издања старосрпских извора¹

Стари српски архив, изд. Филозофски факултет у Београду, Филозофски факултет у Бањој Луци, Филозофски факултет у Источном Сарајеву и Међуопштински историјски архив у Чачку, књ. 15, одговорни уредник Андрија Веселиновић, уредник књиге Сениша Мишић, Београд 2016.

Петнаесту књигу ССА отварају два акта на латинском језику, препис писма краља Стефана Дечанског млетачком дужду Франческу Дандолу (9–18, Катарина Митровић) и превод разрешне повеље краља Душана Павлу и Франу Растићима (19–27, Дејан Јечменица), а остатак тома чине поновна издања осам старосрпских повеља, од којих је седам издао такође Душан, најпре као краљ манастиру Врањини (29–43, Божидар Зарковић), а затим као цар анагносту Драгоју (45–54, Владета Петровић), светогорском Пантелејмону (55–78, Снежана Божанић), наследницима Лабиновим (79–87, Игор Стаменковић и Владимир Алексић), митрополиту серском Јакову (89–107, Гордан Бојковић), Хиландару (109–130, Марија Копривица) и Св. Николи у Добрушти (131–141, Сениша Мишић). Последња долази повеља Ђурђа II Страцимировића Балшића Дубровчанима (143–155, Маријан Премовић).

Оштећена и местимично нечитка повеља којом се Св. Николи Врањинском дарује црмничко село Брчели садржи у омеђењу низ занимљивих топонима, од којих се неки чувају до данас, други не. Међу овима другим је ороним **Бѣли кљѣкѣ**, посведочен и у генитиву **сѣ Бѣлога кљѣка**. Издавач у преводу и коментару поправља то у *Бели кл(е)к* (34, 42), што није оправдано. Постоји, додуше, и топографски назив *Клек*, али се у овом случају ради о старијем лику орографског термина *кѣк*, који је добро познат на црногорском терену,² а и шире;

¹ Уп. ОП XVII 459–474, XVIII 457–471, XIX–XX 743–754, XXI 429–433, XXII 741–754, XXIII 531–534.

² Ердељановић бележи на подручју Старе Црне Горе *Кѣк* главицу у Жупи Бандићској (1926: 164), раван и катуниште на Ловћену (407, 409), као и *Осѣрошки кѣк* (26). *Бобойов кѣк* је највиши

Вук га у другом издању свога Рјечника има у значењу ‘велики камен (стијена)’ из Далмације; RJA 5: 753 додаје топономастичке потврде из Босне, Лике, дубровачког приморја. Још је Петар Будмани у RJA l.c. закључио да је посредни метафорична примена прасловенског назива за део тела **kьlkъ* ‘бедро, кѹк’, то доцније прихватају, између осталих, Јозеф Шниц (Schütz 1957: 35) и Петар Скок (Skok 2: 225). Сви они нотирају **вѣли клькь** из ове повеље као старосрпску потврду термина у његовом ранијем лику (*клк*);³ да је у њему у постало од вокалског *л* сведоче и други историјски записи, *pot Cilco* 1144. код Сплита, деминутив *klčac* у Истарском разводу из XIV в., као и савремени дијалекатски облици, чак. *kălk* на Лошињу (Skok l.c.), словеначки *Kôlk* на више места (Snoj 2009: 195). Нема, дакле, ни најмањег основа да се поправља запис из повеље и да се тражи неки „Бели Клек“ на терену; да се сачувао, ороним **вѣли клькь** данас би гласио *Бијели кук*.⁴ Неидентификован је остао и међник *Чир*: **сѣ Бавьца на Чирѣ на мали, сѣ Чирѣ на Течалѣ**. Очито је и овде реч о брду, вису; није ми познато да се такав ороним другде среће, али десетак км северно од Брчела има село *Зачир*, очито названо тако што се налази, гледано из одређене перспективе, иза узвишења које се некада звало **Чир*, уп. у истој области, Црмници, заселак Бољевића *Забѣс*, испод брда које се у врањинској повељи краља Владислава помиње као **Бѣсѣ**, а данас му име гласи *Бѣсац*.⁵ Како се с обзиром на раздаљину неће радити о истом орографском објекту, *Зачир* указује да се некад ороним *Чир* двапут понављао на релативно уском простору.⁶

У Душановој повељи анагносту Драгоју проблематичан је топоним **Трѣвѣтѣрѣмь** лоциран **више Габрѣва оу Бѣласици**. Село Габрово постоји и данас у ји. Македонији на падинама Беласице код Струмице, али се тај назив из повеље није сачувао на терену. Љубица Станковска (2002: 392) мисли да је он првобитно гласио **Требљи Грм*, где би присвојни придев на *-*јь* у облику одређеног вида од личног имена *Треба* стајао уз апелатив у значењу ‘храст лужњак’. Премда се основа *тѣрѣб-* < прасл. **terb-* среће у антропонимији, такво тумачење није вероватно већ из формалних разлога, а контекст повеље упућује на друкчију семантику. Пред цара је иступио (**царѣствоу ми ... изидѣ**) дијак анагност Драгоје

врх Дурмитора, а из тог краја Радојка Цицмил Реметић даје исти назив за још 14 висова, са или без придевске допуне, између осталог, два *Црна кука* (2010: 224). У повељама Ђурђа Црнојевића помињу се **гѣлѣви кѣкь** 1492. и 1494, **зелѣни кѣкь** 1494, у међама Голубовића и Орахове Љути (Шекуларац 1987: 224, 230).

³ Према РКС 99, где је, у наслову одреднице, облик **вѣли клькь** црпен из MS 114 правописно „нормализован“ у **вѣли клькь**.

⁴ Са овим међником није имао среће ни Божидар Шекуларац, који га у регистру чита „Бели Клак“ (1987: 242), премда у правопису старосрпских повеља XIV века **ь** у том гласовном склопу не може никако стајати за *а*, већ само означава вокалски карактер претходног *л* (у тексту повеље датом на стр. 85 чита се **оу вѣли вљкь, сѣ вѣло.а вљка**, што ће бити штампарска грешка).

⁵ Тај деминутивни облик посведочен је већ 1527. у повељи Скендербега Црнојевића. В. ЕРСЈ 3: 174.

⁶ Тешко може бити иста реч као апелатив *чир* < прасл. **(š)čirь*, јер он не долази у топографској примени (уп. ЭССЯ 4: 116).

казујући како *естъ слезлъ више Гаврова 8 Бѣласици⁷ прѣдъ Трѣблѣгрьмь зидати* «храмъ» *пѣчистее*; на заузимање бањског (велбушког) епископа Калиника цар је услишио Драгојеву молбу и ослободио цркву од свих давања, а онда ју је и обдарио: *И има хѡтѣние ц(а)р(ь)ство ми и приложих(ь) землю къ ѡнизи цю не(ть) застрѣбилъ ѡколо цр(ь)кве ...* Дакле, Драгоје је прво искрчио (*расѣребии*) земљиште, па онда на тој крчевини почео градити цркву. Стога ће најпре бити да се то место звало **Трѣблѣн грм* ‘искрчено грмље’, па се назив у говору упростио или је у запису искривљен.⁸

За публикацију намењену поновном и, по могућству, коначном издавању извора, кроз ССА провлачи се премного, и то, чини се, из броја у број све више, погрешака у предаји изворног текста, што указује да књига иде у штампу пре него што на њу буде стављена последња, ауторска и уредничка, рука. Помињем само оно што сам уочио при летимичном читању и проверио сравњивањем са придодатим факсимилима, ограничавајући се на ономастичку грађу. Једна грешка већ је нотирана у напомени 7. На стр. 133 (Душанова хрисовуља за манастир Св. Николе у Добрушти, заправо хиландарски фалсификат из око 1365) стоји *Роуца* а у изворнику је *Роуцица*.⁹ Мало ниже на истој страници чита се *на воуѡ кѡнкоу*, требало би *на воуѡ кѡнкоу*, у преводу је *на борову кѡку* (135).¹⁰ Нема сумње да је посреди *кика*, а не **кинка*, али је питање зашто је придевски део топонима измењен. Могућ одговор лежи у чињеници да једну *Борову кѡку* бележи, у истој области, Светоарханђелска хрисовуља, као међник Вишеграда код Призрена (*на Боровоу кѡкѡу*, РКС s.v.). Реч **кука* је као назив за прамен косе на глави, плетеницу општесловенска и прасловенска (ЭССЯ 13: 259–260), а у орографској примени ограничена на терен јужне Метохије (*Кика* брежуљак више села Љубижда си. од Призрена, Букумирић 1984: 573) и Македоније, где Видоески бележи четири таква назива за оштре, камените врхове (Порече, околина Скопља, Демир-Хисара и Велеса).¹¹ *Борја кика* из наше повеље је међник планине Коритника¹² на левој обали Белог Дрима преко које прелази српско-албанска граница и не може се идентификовати са знатно западнијом *Боровом кѡком* из Светоарханђелске хрисовуље, која се смешта негде у клисуру

⁷ Овде *Беласици*, иако се на снимку лепо чита *ѣ*.

⁸ Колико сам могао прочитати на приложеном снимку (повеља је у том делу слабије читљива), стоји *пѣ(а) трѣблѣг(м)ь*, тј. *д* и *м* су натписани; није искључено да је то био случај и са *н*, тј. да је писало **пѣ(а) трѣблѣ(н)г(м)ь*.

⁹ Што и јесте очекивани облик, в. Лома 2013: 192–193.

¹⁰ Замена и са *н* пала ми је у очи и на стр. 147 где је као сведок наведен (*Младѣнь*) *Илинкь* а треба *Илинкь*, како је у оригиналу и претходним издањима, а тако, уосталом, и сам приређивач чита овај патронимик (*Илијућ*, 148, *Илић* 152).

¹¹ Видоески 1999, по Павловић 2008: 384; 2015: 133–134. У истом значењу са другачијом распрострањеношћу постоји маскулиnum **кукь > Кѡк*; тај ороним карактеристичан је за западну Србију (Павловић 2008 l.c.; 2015: 133), али планина *Кик* постоји и у Лици у подручју Плитвица, а на лужичкосрпском подручју историјски је посведочен топоним *Kik* 1378, *der Kick* 1542 (ЭССЯ 13: 260).

¹² Тај посед не помиње се у аутентичној повељи краља Стефана Душана о цркви Светог Николе у Добрушти из 1334. коју је издао Ж. Вујошевић у ССА 4: 51–67.

Призренске Бистрице, те је и поправка *Борја* у *Борова* спроведена у преводу повеље лишена основа. Ваља узети да је поред прасловенског придева **borovъ* регуларно изведеног од старе *и*-основе **borъ*, генитив **boru*, постојала и секундарна варијанта на *-*ъјъ* **borъјъ*. Иначе је она слабо посведочена; једина колико-толико изгледна аналогија била би буг. *Бори дол* код Гоце Делчева.¹³ Суфикс *-*ъјъ* служио је за извођење колективних посесива, пре свега од назива за животиње (*вучји*), а извесну продуктивност у извођењу од дендронима изгледа да је имао на терену Црне Горе. У Pulević/Samardžić 2003 налазимо могуће примере као *Бучје њоди* у Опутним Рудинама 67, *Бучја коса* у Ровцима 67, *Дријењи извор* у Паштровићима (112), *Граби доли* код Никшића 149, *Лиљва сџрана* у Теклићима 307, при чему би сваки од ових записа требало проверити, пре свега у погледу падешке промене. У сваком случају, *Бор(и)ја кика* забележена у (макар и кривотвореној) повељи за Св. Николу Добрушког представља рану потврду једног топономастичког типа који тек ваља подробније истражити.

Употребљене скраћенице

- Букумирић 1984:** М. Букумирић, Из ономастике јужне Метохије, ОП 413–604.
- Видоески 1999:** Б. Видоески, *Географската терминологија во дијалектните на македонскиот јазик*, Скопје.
- Заимов 1973:** Ђ. Заимов, *Български географски имена с -јъ*, Софија.
- Ердељановић 1926:** Ј. Ердељановић, *Сџара Црна Гора*, Српски етнографски зборник XXXIX, Београд, репринт 1978.
- ЕРСЈ:** *Етимолошки речник српског језика*, Београд 2003–.
- Лома 2013:** А. Лома, *Топонимија Бањске хрисовуље*, Београд.
- ОП:** *Ономастолошки ѝрилози*, Београд.
- Павловић 2008:** З. Павловић, Семантички сродни термини који су утицали на формирање онима, у првом реду оронима, и њихова географија, *Зборник Института за српски језик САНУ I* — посвећено др Драгу Ђупићу поводом 75-годишњице живота, Београд, 383–401.
- Павловић 2015:** З. Павловић, Ороними Србије. Други део К–П, ОП 22, 99–430.
- РКС:** Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних сџарина српских I–III*, Београд 1863–1864.
- ССА:** *Сџари српски архив*, Београд.
- Станковска 2002:** Љ. Станковска, *Суфиксите -јъ, -ъјъ, -ъ во македонската ѝйонимија*, Прилеп.
- Цицил-Реметић 2010:** Р. Цицил-Реметић, *Топонимија Пивске ѝланине*, Београд.
- ЭССЯ:** *Этимологический словарь славянских языков*, Москва 1974–.
- Шекуларац 1987:** Б. Шекуларац, *Дукљанско-зейске ѝовеље*, Титоград.

¹³ Заимов 1973: 77, Други пример који он l.c. наводи, Вџри Ѵро(с) на острву Андрос, ако му је уопште у основи словенски дендроним **borъ*, пре је окамењен контраховани облик локатива **bori* од **borъје*. На исти колектив се своди македонски топоним *Борје*, који Станковска 2002: 50, сасвим натегнуто, тумачи као придев уз *брдо*. Облик *Јвор дял* (Заимов 1978: 177, Тетевен), ако је изворан, претпостављао би суфикс *-*јъ*, али без старих записа може се тумачити и друкчије. Придев на *-*јъ* од *и*-основе **boru-* / **borov-* гласно би ***borујъ*, али и та врста образовања ограничена је на изведенице од зоонима типа стрп. *волуј* (Vaillant 1974: 429–430; Лома 2013: 48).

*

Pulević/Samardžić: V. Pulević / N. Samardžić, *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*, Podgorica 2003.

RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije nauka I–XXIII, Zagreb 1880–1976.

Schütz 1957: J. Schütz, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin.

Skok: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV, Zagreb 1971–1974.

Snoj 2009: M. Snoj, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana.

Vaillant 1974: A. Vaillant, *Grammaire comparee des langues slaves*, IV *La formation des noms*, Paris.